

smyslu" (Mombert), nezbává leč pečovati o nutné doplnění potravin odjinud, t. j. přívozem jejich z ciziny, jež platíme opět vedle jiných zdrojů aktivní "platební bilance" (viz. Obch. politiku) - především vývozem tovarů. Nedostatek výnosu domácí půdy musí být kompenzován stoupajícím výnosem průmyslu a hornictví ("výživné rozpětí v širším smyslu").

Toto opatřování potravin výměnou za produkty průmyslové a hornické však předpokládá příznivé podmínky pro rozvoj průmyslu a obchodu i pro soutěž s jinými národy, vzrůst inteligence i tvoření kapitálu (strojů, dílen, komunikací), není toto opatřování dále zajištěno a lze ho dosíci jen znenáhla a s rostoucími náklady.

Státní politika, která by zamýšlela podporovati vzrůst zalidnění, musela by předem nebo zároveň - jak to činil merkantilismus alespoň co do průmyslu a obchodu - soustavnou a všestrannou péčí o rozšíření výživného rozpětí vytvořiti hospodářské předpoklady rostoucího počtu lidí.

§ 30. Přelidnění (absolutní a relativní či sociální) a nejnovější pokles porodů.

I. Kde jest obyvatelstva více, než dopouští dané množství obživy, mluvíme o přelidnění. Pojmy o přiměřené lidnatosti a přelidněnosti nejsou arci pevné a zejm. nelze stotožňovati nebo zaměňovati vysokou hustotu obyvatelstva s

přelidněním. Dle přírodních podmínek, dle stavu techniky, dle převládajícího způsobu výroby, dle celé hospodářské a společenské skladby obyvatelstva a dle možnosti doplnit domácí výrobu potravin přívozem z ciziny, lze na stejném území vyživit tu větší, tu menší počet obyvatelstva (srovn. na stejném území národ lovecký, pastýřský, rolnický a průmyslový).

Rozeznáváme přelidnění

a) absolutní, když se pro dané obyvatelstvo absolutně nedostává prostředků výživných, takže dochází k repressi (nemoci, úmrtí). Takovéto přelidnění vyskytovalo se právě i v primitivních poměrech a za velmi řídkého obyvatelstva, vedlo již v dávných dobách ke stěhování národů a ke kolonizaci, a vyskytuje se i dnes v krajích ryze agrárních, při nedokonalé technice dopravní (střední Rusko, Indie, Čína), ostatně však dnes pouze za poměrů zcela mimořádných. Že by pak celá zeměkoule mohla býti ohrožena přelidněním, je pro blízkou budoucnost vyloučeno (viz kapit. o státě agrárním a státě průmyslovém v Obch. politice).

b) Může však i při hustém i také při řídkém zalidnění nastati relativní přelidnění, t. j. v určitých krajích a v určitých vrstvách obyvatelstva, je-li v nich dočasně více lidí, než-li v nich za daných poměrů výrobních a obytných může býti trvale, bezpečně a dostatečně zaměstnáno a tedy sociálně vůbec i s jím. dle nároků dříve již dosažené životní míry vyživeno (na př. v agrárních okresích střeoevropských, v Rusku). Takovéto

"sociální přelidnění" je vyvoláno nikoliv přírodou, nýbrž poměry hospodářskosociálními. Zápas mezi rozmnožovací tendencí obyvatelstva a mezi obmezeností prostředků výživných, resp. možnosti výtěžkovou odehrává se pak v těch vrstvách obyvatelstva, v kterých není dost zaměstnání a kde potom nastává nejprve tlak na dosavadní úroveň životní i na způsob a míru práce (uskrovňování se nejen ve zbytných potřebách, nýbrž nakonec i v potravě, šatstvu a příbytku - prodlužování denní doby pracovní, přibírání členů rodiny k práci atd.) a uplatňují se zmínění činitelé represivní nemoci, zvýšená úmrtnost, zvl. dětská, vystěhovalectví atd.

Obava i z tohoto přelidnění se nověji arci silně zmenšila. Všeobecný úbytek porodů vzbuzuje spíše opačnou obavu znenáhle sebevraždy národů a kromě zlepšování podmínek hospodářské produkce hledá se nyní vždy bedlivěji i k jinému problému pro otázku přelidnění významnému, totiž k tomu, jakým způsobem rozdělen majetek i důchod mezi jednotlivé vrstvy národa (na př. vnitřní kolonisace parcelováním latifundií).

V celku dlužno pro dohlednou budoucnost pokládati stálý, byť i znenáhly vzrůst obyvatelstva za žádoucí v zájmu národním, politickém i hospodářském, i za znak zdravého vývoje a pokroku národa, kdežto stagnace nebo úbytek zalidněnosti nesporně znamená úpadek a nejvážnější ohrožení budoucnosti národů (řecká kultura i velikost Říma zhynuly úbytkem porodů, nedostatečnou produkcí lidí uvnitř vedoucí rasy. Není úkolem vel-

kého národa odpočívati a "chrániti se před starostmi o nová vzrůstající pokolení, nýbrž národ stále má vpřed kráčet produktivními činy, které uvádějí blahobyť v soulad se silným přírůstkem obyvatelstva" (G. Cohn).

II. Příčiny moderního úbytku porodů a tím i porodových přebytků snaží se vysvětliti několik teorií, které v protivě ke starším zmíněným již teoriím fyziologickým a biologickým - pokládají za bezprostřední příčinu úbytku porodnosti lidskou vůli, směřující k tomu, aby plodnost byla obmezena, rozcházejí se však co do pohnutek na tuto vůli působících.

1.) Theorie blahobyťová (zámožnostní) pokládá za příčinu ubývání plodnosti vzrůstání blahobytu a zjemňování kultury (již r.1877 Adolf Bertillon, pak Levasseur, Lujo Brentano, Paul Mombert), opírajíc se o známý fakt, že největší plodnost vždy a všude se vyskytovala ve vrstvách nejchudších, "proletářských" ("proles" - potomstvo), kdežto v zámožných vrstvách obyvatelstva téže země plodnost vždy a všude bývala daleko menší než v chudých.

2.) K teorii blahobytní se pojí teorie sociálního vzestupu (Bertillon, Leroy - Beaulien, a pokud jde o snižování číslice sňatků a tím i porodů, též Brentano), která za příčinou poklesu porodnosti prohlašuje snahu dosíci pro sebe i děti vyššího (lepšího) postavení společenského a snazšího živobytí nebo toto zvýšené postavení společenské a hmotné udržeti. Co bylo zprvu speciálním zjevem u rodin šlechtických, zdržova-

ti se sňatků a tím i plození potomstva, stalo se při rostoucích životních nárocích i obtížích udržeti rodinu obecných zjevem u výše postavených tříd vůbec, přešlo do zámožnějších vrstev měšťanských, úřednických, rolnických a na konec i dělnických.

3.) Theorie vzdělanostní (Julius Wolf) tvrdí, že pokles porodnosti je doprovodem stoupajícího vzdělání (i vzrůstajícího smyslu pro pořádek) v širších vrstvách obyvatelstva a jeví se tudíž zvl. v úřednictvu, učitelstvu a pod. vrstvách inteligenčních.

4.) Jiná theorie spatřuje příčinu poklesu porodnosti v konkurenci jiných požitků, v touze po zábavách a nových radostech životních, v rostoucím ohledu na ženu, v šíření výdělkové činnosti žen mimo domácnost, ve zjemnění lásky k dětem i také ve zmenšené možnosti výdělkového zaměstnávání dětí novým zákonodárstvím sociálním a pod.

5.) Theorie urbanisační (Oldenberg) vysvětluje pokles porodnosti novodobým soustřeďováním se obyvatelstva ve velkoměstech a přizpůsobováním se mass návykům a mravům velkoměstským - v Německu i Francii je porodový úbytek jevem převážně života městského, zvl. velkoměstského.

6.) Náboženští spisovatelé (avšak i národohospodáři, j. Leroy - Beaulien) vykládají moderní hnutí obmezování porodů konec konců za následek vždy více se rozmáhající irreligiosity a s tím spojeného zplošťování morálky, vzrůstu materialismu a duševního zpuštění. Wolf sestavil dokonce tabulku se-

stupné porodnosti dle konfesí (nejplodnější řeckopravoslavní, pak méně již katolíci pravověrní, pak země protestantské, nej- méně porodů země vyslovené necírkevnosti - Francie, i Židé ve velkoměstech a zemích západoevropských.

7.) Dle t.zv. racionalistické theorie (Julius Wolf) je charakteristickou známkou naší doby, že staví ploze- ní dětí na basi ryze rozumové úvahy a odvrácení se od tradic náboženských a politických atd., i tato theorie však obstojí toliko, zahrnujeme-li v "racionalisaci" života všechny momenty ostatní, zámožnost i vzdělání, poměšřování se obyvatelstva i peněžní hospodářství, výdělková zaměstnání žen i ženskou eman- cipaci, rozšíření znalosti prostředků antikoncepčních i pokro- čilou jejich techniku atd.

8.) Konečně četní autoři pokládají úbytek porodno- sti za následek poklesu úmrtnosti (tak již sám Malthus, nově- ji Budge, Juraschek a j.).

V celku platí slovo Gideovo, že žádný výklad plně neuspokojuje - bylo by vůbec marno chtít zjev tak složi- tý vysvětlovati konkrétní příčinou jedinou.

§ 31. Stěhování (sociální příčiny měny (po- hybu) obyvatelstva).

I. Stěhováním se lidí rozumíme opuštění rodné
vůdy (domova) v úmyslu, hledati na jiném místě téhož či jiné-